

Тема 2. Теоретико-методологічна база політичної регіоналістики.

План

1. Підходи до визначення поняття „регіон”.
2. Методологічні підходи, що використовуються у політичній регіоналістиці.
3. Рівні наукового дослідження регіону. Методи дослідження регіональних політичних процесів.

Література

1. Барзилов С., Чернышев А. Регион как политическое пространство // Свободная мысль. – 1997. - № 2.
2. Бусыгина И.М. Политическая регионалистика. – М.: МГИМО, РОССПЭН, 2006.
3. Гельман В., Рыженков С. Политическая регионалистика России: история и современное развитие // Политическая наука современной России: тенденции и развитие. – М.: ИНИОН, 1999.
4. Дергачев В.А., Вардомский Л.Б. Регионоведение. – М.: Юнити-Дана, 2004.
5. Зінько І. Актуальні проблеми регіоналістики як науки // Вісник Львівського університету. Серія “Міжнародні відносини”. – 2001. - № 5.
6. Зуєва В.О. Політична регіоналістика: теоретико-методологічний аналіз // Нова парадигма: Альманах наукових праць. – Запоріжжя, 2002. – Вип. 25.
7. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. – М.: Аспект-Пресс, 2001.
8. Косов Ю.В., Фокина В.В. Политическая регионалистика. – СПб.: Питер, 2009.
9. Медведев Н.П. Политическая регионалистика. – М.: Гардарики, 2002.
10. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. З.С. Варналія. – К. Знання України, 2005.
11. Сергунин А.А. Проблемы и возможности регионалистики // Полис. – 1994. - № 5.
12. Туровский Р.Ф. Основы и перспективы региональных политических исследований // Полис. – 2001. - № 1.
13. Туровский Р.Ф. Политическая география. – М.-Смоленск: Издательство СГУ, 1999.
14. Федерализм. Энциклопедический словарь. – М.: Инфра-М, 1997.

1. Підходи до визначення поняття „регіон”.

Термін „регіон” виник порівняно недавно, довгий час йому передував термін „провінція”, поняття, що, на думку багатьох науковців, має відтінок неповноцінності, у той час як термін „регіон” є більш нейтральним. Ставлення до регіону як природно-історичного та соціокультурного простору пройшло еволюцію. У кінці XIX ст. ставлення до нього було негативним, тому що французький та італійський регіоналізм розглядалися як загроза національній єдності. У першій половині XX ст. регіональна проблематика стає основною. Процес становлення регіону як важливого фактора політичного життя відбувався під впливом трьох факторів: 1) посилення нерівномірності економічного розвитку регіону і поява феномену

„депресивного регіону”; 2) культурна гомогенізація у Західній Європі і, відповідно, намагання кожного регіону відстояти свою самобутність; 3) європейська інтеграція і зміцнення регіонального виміру.

Хартія регіоналізму, прийнята у 1988 р., розглядає **регіон** як гомогенний простір, що формується на основі таких критеріїв, як: фізико-географічна спільність, етнічна, мовна, конфесійна, культурна спільність, спільне минуле, спільне господарських структур.

Американська дослідниця Енн Маркузен визначає **регіон** як територіальне співтовариство, що історично склалося, яке має фізичне, соціоекономічне, політичне середовище, просторову структуру. Регіон займає проміжне положення між іншими крупними територіальними одиницями – містом і державою-нацією. Місто – особлива форма поселення, функції і структура якої не залежать від розташування, у той час як нація – особливий тип регіону, що має політичний суверенітет.

Бенедикт Андерсон розглядав **регіон** як уявне відкрите співтовариство, до того ж один регіон відрізняється від іншого за стилем уяви.

Представники різних наук мають власні визначення регіону, що враховують специфіку кожної науки. Існує ***геополітичне розуміння*** регіону, коли цей термін відносять до цілої геополітичної зони, тобто групи країн, пов'язаних між собою більше, ніж з іншими країнами. ***Культурно-філософське розуміння*** полягає у тому, що регіон розглядається як особливий мікрокосм (переважно мають на увазі регіони всередині країни). Для ***географічного розуміння*** регіону більш важливою ознакою є однорідність фізичного середовища. ***Юридичне тлумачення*** регіону – це розуміння регіону як особливої адміністративно-територіальної одиниці. ***Економічна наука*** розглядає регіон як територію, що має чітко виражену спеціалізацію і господарську цілісність.

Політична наука визначає **регіон** як особливу соціально-політичну систему, при цьому не ігнорує таких ознак регіону, як історико-культурна та фізико-географічна спільність. З-поміж багатьох визначень виділимо два:

1. **Регіон** – певна територія країни або кілька сусідніх країн з більш-менш однорідними природними умовами і характером розвитку виробничих сил, з особливою соціальною інфраструктурою і своєрідністю соціально-політичних умов.
2. **Регіон** – відносно самостійна політична система з достатньо широкою політичною компетенцією, яка охоплює одну чи декілька областей (земель, провінцій, суб'єктів федерації) однієї чи кількох країн або об'єднання кількох сусідніх держав, що зберігають свою незалежність, які з певного кола питань мають спільні повноваження і характеризуються спільною історико-культурною, економічною, географічною, політичною та іншою специфікою.

Фактично регіон як співтовариство, що склалося історично, може не співпадати з регіоном як адміністративно-територіальною одиницею і „пересікати” його кордони. Наприклад, історико-культурний регіон Швабія займає частину територій двох федеральних земель – Баварії і Баден-

Вюртемберга. В Україні – історико-культурний регіон Галичина включає в себе Львівську, Івано-Франківську і велику частину Тернопільської області.

Російські вчені виходять з того, при дослідженні регіону треба визначитися з методологічним навантаженням даного поняття, у зв'язку з чим виділяють два тлумачення:

1. регіон як **рівень** політичних відносин – розглядають зв'язок і взаємовідносини регіону з центром, вивчають соціальні аспекти політики, пов'язані з участю населення у політичному житті регіону. Також дане розуміння регіону орієнтує дослідника на вивчення менталітету жителів регіону.
2. регіон як **суб'єкт** політики – вивчають функціонування і повноваження інститутів влади і управління, зокрема, досліджують особливості регіональної еліти.

2. Методологічні підходи, що використовуються у політичній регіоналістиці.

На формування теоретико-методологічної бази політичної регіоналістики великий вплив мали три підходи:

- а. політико-географічний і геополітичний
- б. політико-історичний
- с. соціально-політичний

1. **Політико-географічний і геополітичний підходи** базуються на співставленні політичного, економічного, культурного потенціалів державного і регіонального співтовариств. У рамках цих підходів під регіоном розуміється об'єднання кількох держав. Ф. Ратцель пояснював ключові процеси, що відбуваються в державах/регіонах, з позиції визнання їх прагнення до територіальної експансії, яка призводить до поглинення слабких і дрібних регіонів. Сучасні тенденції регіонального політичного розвитку визначала територіальна експансія і колонізація (кінець XV – друга половина XX ст.).

2. **Політико-історичний** – орієнтує на вивчення генезису регіональних співтовариств, аналізує процес формування природних і штучних кордонів. В рамках підходу існує теорія „єдиного поля” С. Джонса, за якою формування територіально-політичної системи включає п'ять етапів: 1) виникнення ключової ідеї; 2) прийняття політичного рішення; 3) рух людей, товарів, капіталів, ідей; 4) поява „поля напруги”, в якому співвідношення політичних сил, що виступають „за” або „проти” ключової ідеї, змінюється від точки до точки; 5) формування політико-територіальної одиниці.

Даний підхід дозволяє виявити причини виникнення політичних проблем.

3. **Соціально-політичний підхід** – допомагає з'ясувати фактори, які впливають на формування стабільних і стійких соціальних і політичних систем. В рамках підходу розглядається взаємозв'язок між фактором

віддаленості периферії від центру і ступенем її відсталості. Чим вищий економічний потенціал регіону, тим сильніші у ньому прояви центробіжних тенденцій. У рамках підходу створена *теорія економіста Б. Родмана*: на території кожної держави є точка, де об'єкти можуть більшою мірою реалізувати свої функції. Ця точка називається „локальний оптимум”. Якщо об'єкт знаходиться поза точкою, на нього діє „тиск місця”. Під дією цієї сили рухомі об'єкти переміщуються, а менш рухомі адаптуються або зникають. На основі даної теорії було з'ясовано, що в регіоні є ядро (центр), з якого керується все життя. *Теорії Д. Істона, Г. Алмонда* лягли в основу вивчення регіональних соціосистем, які мають такі елементи, як регіональні органи влади, органи місцевого самоврядування, регіональні партії, регіональні еліти.

3. Рівні наукового дослідження регіону. Методи дослідження регіональних політичних процесів.

Методологія дослідження регіону включає в себе *три рівні* вивчення проблеми:

1. дослідження відбувається з врахуванням провінційної ментальності і способу життя, що дає уявлення про принципи взаємовідносин влади і населення, обумовлені специфікою місцевої **регіональної культури**. Аналізуються механізми тиску влади на громадську думку, характер відносин лідера, еліти з населенням регіону. Розглядаються політико-психологічні аспекти панування і підкорення. На цьому рівні використовується *порівняльно-історичний і соціопсихологічний методи*, які дозволяють вивчати субкультуру регіону, менталітет жителів, їх ставлення до подій, що відбуваються у країні. Можна використовувати *соціологічні методи* збору інформації.

2. Регіон аналізується як суб'єкт політики і розглядається як **цілісна система**. Використовуються такі методи, як *порівняльний, історичний, системний*. *Порівняльний метод* дозволяє співставити економічні показники розвитку регіонів. *Системний* орієнтує на розгляд регіону як системи, що складається з багатьох підсистем – економічної, політичної, культурної, соціальної. Найбільш динамічною є економічна складова, найменш піддається змінам менталітет. *Історичний метод* застосовується у випадку, якщо досліджується конкретний регіон на предмет політичної стабільності, а для цього потрібно зробити історичний екскурс і дізнатися, наскільки стійка регіональна система в моменти економічних і політичних криз, яка її здатність до регенерації.

3. Аналіз **відносин** регіону з іншими суб'єктами політики. Використовується *порівняльний метод* для з'ясування специфіки даного регіону порівняно з іншими. *Структурно-функціональний метод* розглядає регіональні проблеми крізь функції підсистем: економічної, політичної, соціальної, культурної.

Політична регіоналістика користується багатьма методами і підходами, з-поміж яких виділяють:

1. **загальнонаукові** – соціологічний підхід, структурно-функціональний аналіз, системний підхід, біхевіоралізм, інституціональний підхід,

етнокультурологічний підхід (вивчення особливостей менталітету, політичних традицій, поведінки різних етнічних груп і територіальних співтовариств), порівняльний аналіз, історичний підхід (вивчення історичного розвитку різних регіональних культур і етносів, їх політичних інститутів і норм).

2. міждисциплінарні:

Прогнозування – з'ясування альтернатив, термінів і наслідків розвитку подій в регіоні.

Статистичні методи – аналіз статистичних даних, що представлені у формалізованій формі. Статистичний аналіз застосовується в електоральних дослідженнях і пов'язаний найчастіше з обробкою результатів голосування. Застосувати ці методи для вивчення інших аспектів регіонального життя дуже складно, тому що в умовах динамічного політичного процесу важко встановити систему показників і змінних.

Ігрові методи – визначення оптимальної стратегії політичної діяльності.

Case-study – вивчення окремих сценаріїв регіонального розвитку. Цей метод передбачає опис окремих випадків, що у країнах пострадянського простору є домінуючим, а в країнах Заходу цей метод використовується для емпіричної перевірки відповідних теорій.

Моделювання – схематична імітація регіональних політичних процесів.